

УДК 821.111-31 "19/20"

ЛІТЕРАТУРНА ІСТОРІЯ ТА ДІАЛОГ ІЗ ТРАДИЦІЄЮ В АНГЛІЙСЬКОМУ ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ РОМАНІ МЕЖІ ХХ–ХХІ СТ.

Ольга Бойніцька

*Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
бульв. Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01033,
e-mail: boinitska@volia.ua*

Розглянуто синтез постмодерністських та традиційних реалістичних стратегій в англійському історіографічному романі межі ХХ–ХХІ ст. Зокрема, проаналізовано зв'язок із традицією вікторіанської прози у такому жанровому різновиді історіографічного роману, як псевдовікторіанський роман.

Ключові слова: англійський історіографічний роман, постмодернізм, реалізм, традиція, вікторіанський роман, псевдовікторіанський роман, історичний ревізіонізм.

Традиція, як пам'ять та історія, є одним із вимірів минулого, що виразно окреслені в англійській літературі після Другої світової війни й утворюють ґрунт історіографічного роману межі ХХ–ХХІ ст. Романи Г. Свіфта, Дж. Барнса, П. Акройда, Б. Бейнбрідж, А. Байетт, І. Мак'юена, М. Ніла та інших, написані у перехідний період помежів'я століть, розмірковують про поступ англійської літератури, про літературний канон і, кожен у свій спосіб, "перетравлюють" літературний досвід минулого. У творах цих письменників літературна історія переосмислюється, відтворюється й перетворюється разом із історією загальною як її органічна й значуща складова. Історіографічні романи нерідко є своєрідною "інтертекстуальною мозаїкою": вони не тільки рясніють різноманітними літературними алюзіями, а й подекуди є романами, створеними з інших романів, себто є оригінальною компіляцією художніх засобів, сюжетних моделей та образів, добре відомих в історії англійської літератури.

Історіографічний роман кінця ХХ – початку ХХІ ст. йде слідом за подвійною хвилею фундаментальних антиреалістичних романних експериментів, і, природно, вбирає в себе головні результати цих експериментів, проте, засвоює їх напрочуд своєрідно. Збалансованість історичної перспективи, рівновага минулого та теперішнього в історіографічному романі досягнуті завдяки органічному синтезу сучасних постмодерністських та традиційних реалістичних стратегій. Загалом, новітній роман пом'якшує радикальність попередніх протестів проти умовностей реалізму і на практиці демонструє чимало реалістичних настанов, що їх рішуче відкидали модерністи та ранні постмодерністи: таки надає історичну інформацію, таки здійснює документальну функцію і таки пов'язує поведінку персонажів із характерними соціальними та історичними силами. Персонажі багатьох історіографічних романів зчаста описані

в традиційній манері – у прямому зв'язку з чітко окресленим оточенням; телеологічні рушії нерідко є наративними, композиція – хронологічною. Це є помітною зміною порівняно з радикальністю раннього постмодернізму, який тяжів до “децентралізації, детоталізації та деконструкції” [2, с. 27].

З усіх історичних періодів найпривабливішою епохою для авторів історіографічних романів є доба вікторіанства, адже саме до неї вони звертаються найчастіше. Вікторіанство продовжує постачати і своїм шанувальникам, і критикам багатий матеріал для емоційного й ідеологічного осмислення. Романи “Широке Саргасове море” (1966) Дж. Ріс та “Жінка французького лейтенанта” (1969) Дж. Фаулза започаткували такий різновид історіографічного роману, як роман псевдовікторіанський. Його сутність полягає в переоцінці та переробленні вікторіанських міфів та історій. Псевдовікторіанські романи пропонують різноманітні ідеологічні та естетичні варіанти перетворення літературного попередника. І використовуючи, і викривляючи усі умовності літературної традиції, псевдовікторіанські романи, водночас, і дублюють вікторіанську модель, і демонструють виразне бажання відірватися від вікторіанської норми та кинути їй виклик. Ставлення сучасного твору до свого вікторіанського попередника є виразно амбівалентним: руйнування та наслідування, висміювання та вшановування. Для авторів псевдовікторіанських романів вікторіанський письменник є генеалогічним предком – визнаним та відкинутим, спорідненим та віддаленим.

З одного боку, спостерігаємо майже магнетичне притягання вікторіанського періоду для сучасних історіографічних романістів, які звертаються до відтворення саме цієї доби з очевидною естетичною ностальгією, з прагненням вклонитися неперевершеному Мистецтву. Епіграфи, цитати, алюзії, образи з літератури домодерністської є даниною Великій Традиції, що засвідчує преклоніння перед класиками. Цитати та посилання у сучасних творах, зазвичай, виокремлені візуально, розташовані так, що впадають в очі, найчастіше – відцентровані на сторінці й відокремлені від решти оповіді. Відтак, тексти, які цитовано, виділено конкретно, друкарським способом, їх відзначають, вирізняють, а отже, і вшановують. Точність у відтворенні доводить, що цитований текст розглядають як дуже значимий об'єкт, важливий у своїй цілісності. Подеколи контекст, у якому подано цитати, створює десакралізуючий або ж бурлескний ефект, однак, зчаста і у таких випадках, попри бурлескне зниження, цитований текст зберігає свою особливу недоторканість. Зв'язок із канонічним твором, що його встановлює цитатія у сучасному романі, зазвичай є основою не для комічної реконтекстуалізації, а для серйозних тематичних, естетичних або ідеологічних паралелей. Приміром, епіграфи, взяті з класичних текстів, насамперед, містять заявку на спорідненість, походження, родовід. Передуючи роману, епіграфи відіграють роль своєрідної афіші та анотації і найчастіше мають певну особливу ауру та престиж. Коли автор розпочинає твір голосом іншого, він визнає значущість та першість цього голосу; імплікація “я-не-міг-би-сказати-краще” тут є очевидною. Цитуючи в епіграфах знаних авторів минулих епох, сучасні письменники також і повторюють те, що, своєю чергою, робили самі класики. Однак зауважимо, що вікторіанські письменники цитували і своїх попередників, і сучасників, а автори сьогодення, здається, ніколи не цитують митців свого часу. Сучасний роман охоче використовує літературні декорації давніх часів, відмовляючись виводити на авансцену тексти своєї культурної доби.

Вшанування класики відображається навіть у зовнішньому оформленні книжок: на обкладинках – репродукції картин знаних тогочасних художників, епіграфи та виокремлені цитати з вікторіанських текстів, вікторіанські карти, у назвах звучать імена відомих письменників, персонажів або творів, як-от: романи Лінн Трасс “Дар Теннісона”, Емми Теннант “Тесс”, Пітера Акройда “Заповіт Оскара Вайльда”, Д. М. Томаса “Шарлотта: остання подорож Джейн Ейр”. Подібне оздоблення слугує надійною гарантією якості творів.

З іншого боку, сучасний твір помітно дистанціюється від своїх кумирів-попередників, відсилаючи нас до еліотівського традиціоналізму, що наголошує не на фіксації або ж покірній імітації моделей минулого, а на тому, як використати минуле у нових цілях для теперішнього.

Під цим оглядом, у псевдовікторіанському романі спостерігаємо, наприклад, процес деконструкції традиційного персонажа як соціальної моделі та морального взірця. Головні персонажі, відповідно до конвенцій вікторіанського твору, мають бути гідними представниками суспільства – священиками, аристократами, науковцями тощо. Такі “поважні” персонажі неодмінно фігурують у псевдовікторіанських романах, однак, потрактовані з очевидною непоштивістю. У сучасному романі, на відміну від реалістичного, не відтворюються варті наслідування зразки прагнень, боротьби та досягнень персонажів, а радше, акцентуються їхні хибні судження та шляхи, і в такий спосіб увиразнюються помилки, яких треба уникати в майбутньому. Подібний дидактичний процес публічного осуду відбувається у своєрідній грайливій формі з використанням типових стратегій комедії – перебільшення, карикатури, бурлеску. На відміну від вікторіанського роману виховання, постмодерний твір відкидає можливість удосконалення персонажа. Висміюється сама ідея прогресу, історичного, суспільного або ж особистісного. Типовий шлях від наївності до досвіду, від нецтва до мудрості перетворюється на плутане просування від порожнечі до злочинності, від беззмістовності до божевілля. Це відображає сучасне бачення світу як такого, в якому зруйновані будь-які впорядковані системи та беззаперечні факти. Однак важливо зазначити, що подібна проекція постмодерного світогляду на вікторіанський світ створює новий художній всесвіт, в якому гумор та глум, нехай інколи досить цинічно, але поновлюють “серйозну” романну традицію. Іншими словами, потрактування вікторіанського референта, зокрема, поважних представників вікторіанського суспільства, відповідає специфічному постмодерному гумору, в якому “темний рушій співіснує зі світлим. Зрештою, хоча відсутності можуть засвідчувати можливість деструктиву, вони також засвідчують і можливість конструктиву, радикальну свободу, поновлене відчуття потенціалу” [2, с. 18].

Іншим способом руйнації вікторіанської моделі є вибір наративних (а отже, – й ідеологічних) поглядів у сучасному творі. Як відомо, однією з характерних особливостей вікторіанського роману є єдина та стала наративна інстанція. Наратор не обов’язково повинен бути всезнаючим, він може цитувати якийсь лист або ж уривок зі щоденника, однак він є головним авторитетом, що супроводжує читача від початку до кінця оповіді. Такий наратор встановлює шанобливі, чемні та віддані стосунки з читачем, пропонуючи йому завершену та зв’язну історію. Єдиний наративний голос засвідчує й певну єдність поглядів. Вікторіанський наратив відображає світогляд, ос-

новою якою є впевненість людини у своїй здатності створювати впорядковані системи. Оповідь із визначеним початком та кінцем засвідчує як віру в знання, так і в можливість його відтворення. У сучасному ж романі руйнується подібна наративна однорідність, властива вікторіанській прозі. Переривчастість наративної структури, систематична фрагментація у псевдовікторіанському романі протиставляється єдності й цілісності його вікторіанського прототипу та відображає фундаментальний скептицизм стосовно будь-яких форм стабільності. Ця невпевненість є, насамперед, епістемологічною. Множинність голосів, а отже – й поглядів, вказує на те, що кожна версія фактів є частковою, обмеженою, однією з великої кількості можливостей, і жоден наратор не має повної версії подій. Різноманітні, часом суперечливі погляди на події підкреслюють випадковість та загалом недосяжність цілісного історичного знання. Великий наратив або метанаратив заміщується фрагментами життів, параграфами з хронік, частинами історій. Історія перетворюється на низку можливостей, на своєрідне роздоріжжя для читача. Поза тим, загальноновизнаним топосом історіографічного роману є недостовірний наратор. Сумнів щодо можливості існування будь-яких беззаперечних фактів приводить постмодерну прозу до створення наративних систем, які унеможливають негайні або ж легкі тлумачення творів.

Особливе значення в англійському історіографічному романі надається відтворенню нечутних раніше голосів. З метою поновити продовжувану традицію, сучасні романи інвертують пріоритети свого вікторіанського прототипу: вилучене з'являється, нечутне стає голосним, сховане виходить на передній план, маргінальне перетворюється на центральне. Власне, віднайдення та надання голосу забутому в історії стає головним принципом історичного ревізйонізму. Принципово змінюючи фундаментальну характеристику вікторіанського роману, сучасний твір відсуває на другий план "гідних" представників суспільства, натомість вибираючи такі наративні перспективи, як-от, приміром, голос божевільної жінки-креолки, замкненої на горищі маєтку містера Рочестера (Джин Ріс "Широке Саргасове море"), жінки з нижчих верств та сумнівної цноти (Джон Фаулз "Жінка французького лейтенанта"), покоївки (Маргарет Форстер "Служниця леді"), асистентки хірурга ("Мастер Джорджи" Берил Бейнбридж), чоловіка, який насправді є жінкою ("Джеймс Міранда Баррі" Патріція Данкер), моряка-контрабандиста, злочинця, тасманського аборигена ("Англійські пасажири" Метью Ніл).

Специфічною рисою історіографічного роману є неоднозначність вирішення питання, чим насамперед зумовлене звернення до минулого – захопленням каноном чи прагненням його зруйнувати. Відтак, виникає своєрідний парадокс тужливого ревізйонізму.

Наслідуючи певною мірою і відносний консерватизм національного "антимодернізму" [1, с. 3–16], і радикалізм міжнародного постмодернізму, англійський історіографічний роман межі ХХ–ХХІ ст. виявляється ані надто консервативним, ані радикально авангардним. Одночасно інноваційний і такий, що не перериває наступність традиції, цей жанр є своєрідним розумним компромісом, який загалом характерний для сучасної британської літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Lodge D. Modernism, Antimodernism and Postmodernism / David Lodge // Working with Structuralism: Essays and Reviews on Nineteenth- and Twentieth-Century Literature.* – Boston, London: Routledge, 1981. – P. 3–16.
2. *Olsen L. Circus of the Mind in Motion: Postmodernism and the Comic Vision / Lance Olsen.* – Detroit, Mi.: Wayne State University Press, 1990. – 171 p.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

**LITERARY HISTORY AND A DIALOGUE WITH THE TRADITION
IN ENGLISH HISTORIOGRAPHIC NOVEL OF THE END
OF THE 20TH – THE BEGINNING OF THE 21ST CC.**

Olha Boinitska

*Institute of Philology of Kyiv National Taras Shevchenko University,
14, boulevard Shevchenko, Kyiv, 01033,
e-mail: boinitska@volia.ua*

The article considers a synthesis of postmodernist and traditional realist strategies in English historiographic novel of the end of the 20th – the beginning of the 21st cent. Particularly, it analyses a relationship with the tradition of Victorian literature in such a modification of historiographic fiction as the pseudo-Victorian novel.

Key words: English historiographic novel, postmodernism, realism, tradition, Victorian novel, pseudo-Victorian novel, historical revisionism.

**ЛИТЕРАТУРНАЯ ИСТОРИЯ И ДИАЛОГ С ТРАДИЦИЕЙ
В АНГЛИЙСКОМ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОМ РОМАНЕ
РУБЕЖА XX–XXI ВВ.**

Ольга Бойницкая

*Институт филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко,
бульв. Тараса Шевченко, 14, г. Киев, 01033,
e-mail: boinitska@volia.ua*

Рассмотрено синтез постмодернистских и традиционных реалистических стратегий в английском историографическом романе рубежа XX–XXI вв. В частности, анализируется связь с традицией викторианской прозы в такой жанровой разновидности историографического романа, как псевдовикторианский роман.

Ключевые слова: английский историографический роман, постмодернизм, реализм, традиция, викторианский роман, псевдовикторианский роман, исторический ревизионизм.